

409 – Br. gwerc'h, derc'h.

(GE – 24 11 91)

Arveret e vez kalzik an daou dermen-mañ hag o deveradoù e yezh ar preder. Mat eo ober un distro warno ha kaout keal eus an doare ma'z int bet ebarzhet er brezhoneg arnevez.

I. – Br. gwerc'h.

I1. – Br. **gwerc'h** (< hBr. *guerg* "efficax" DGVB 189 ; Kb. *gwery* "bywiog, nwyfus, egniol" GPC 1649). N'en arverer ket nemeur evel adanv, met evel pennanv gourel, gant ar ster "ober desellet diouzh savboent an domani ma toug" (sl. Da-64, p. 76 : "marc'h va hunvre n'en deus **gwerc'h** ebet evit va c'has er-maez eus va c'hamb"), despizadur a glaskin skoueraat c'hoazh dre an div lavarenn-mañ :

"Ar ger *ki* ne zant ket", eleze : ar ger *ki* n'en deus **gwerc'h** ebet evit a sell dantañ ; n'en deus ket **gwerc'h** en domani ma vez dantet.

"Ar ger *ki* zo un arouez", eleze : en deus **gwerc'h** evit a sell aroueziñ, e domani an arouezioù.

I2. – Br. **gwerc'hek** aa. "dezhañ gwerc'h". Sk. :

"Ar ger *ki* zo **gwerc'hek** evel arouez."

"Al loen KI zo **gwerc'hek** evel tra."

I3. – Br. **gwerc'hegezh** b. "ar bezañ gwerc'hek". Sk. :

"Unded [ar brezhonegva], zoken anavezet gant an deodyezherion, n'he deveze **gwerc'hegezh** ebet war an teodyezhoù" (La-08, p. 186)¹.

I4. – Br. **gwerc'hañ** "kaout gwerc'h (en un domani lavaret)". Sk. :

¹ A-gostez e lezin amañ ster an deveradoù diwar **gwerc'h** pa vezont arloet ouzh an dud : Br. **gwerc'hek** (≅ Gl. **réaliste**) "tuet da blediñ gant ar gwerc'h pe ar werc'helezh (sl. pelloc'h) ; Br. **gwerc'hegezh** (≅ Gl. **réalisme**) "emzalc'h un den gwerc'hek" ; Br. **gwerc'helouriezh** (≅ Gl. **réalisme**), anvad lakaet war emsavlec'hiadoù liesseurt gant prederourion a bep skol abaoe 25 kantved (sl. DGYA, A-4, p. 16-19, 38-39).

“Ar c'hemmadurioù o c'hoarvezout gant kentañ soniad ar c'hanteul [ki] ne **werc'hont** ket e par an arganteul «ki».”

Arveret e vez an termenoù **gwerc'h** ha **gwerc'hañ** e meur a dachenn. Sk. : “Lezennoù ur riez n'o deus ket **gwerc'h** / ne **werc'hont** ket en tu all d'he harzoù.”

[Ouzhpennañ a rin amañ daou verb arveret er Jedoniezh, en imboure'h, h.a.) : **engwerc'hañ** "derc'hel stad eus (un devoud, ur werzhad, h.a.)", **ezwerc'hañ** "na zerc'hel stad eus". Sk. :

Br. “Robotoù oc'h **engwerc'hañ** argemmadoù ar metou”, Gl. “Robots qui prennent en compte leur environnement” (GSTL, ¶ 3735). “**Ezwerc'hañ** roadennoù 'zo”, Gl. “Ne pas tenir compte de certaines données” (id., ¶ 556). Br. “**Anengwerc'h** ur stlennad gant ur paker”, Gl. “non-prise en compte d'une information par un récepteur” (id., ¶ 3580.)

I5. – Br. gwerc'helezh b.

I5a. – “Hennad ar gwerc'h.” Sk. :

“Etre arouez ha tra ez eus un diforc'h a **werc'helezh**.”

I5a. – “Domani piaouel d'ur gwerc'h.” Sk. :

“Emañ kanteul hag arganteul en amgant an hevelep **werc'helezh**.”

I5b. – “Hollad an ergorennoù beziat ha bezus en ur werc'helezh er ster I5a.” Sk. :

“An traoù hag an arouezioù a ya d'ober bep a **werc'helezh**.”

I5c. – “En ur ster dibarek : “**ar werc'helezh**”, eleze "ar werc'helezh tra, gwerc'helezh domani an traoù" ; **traelezh** b. a reer anezhi ivez, gant un arster a-wechoù : **ar werc'helezh** o vezañ an draelezh evel lec'h a werc'h. Sk. :

“X a vev e bed ar mennozioù. Poent dezhañ distreiñ d'ar **werc'helezh**.”

I5c. – “Hollad an traoù beziat ha bezus e kement ma amparont ar werc'helezh er ster I5c.” Sk. :

“Emañ an den war un dro e-barzh hag e-maez ar **werc'helezh**.”

I6. – Br. gwerc'hel aa.

I6a. – “Evit a sell hennad ar gwerc'h (eleze, ar werc'helezh er ster I5a).” Sk. :

“Etre arouez ha tra ez eus un diforc'h **gwerc'hel**¹.”

¹ Ar ster-mañ a venegan da vezañ klok. Da zierbediñ eo, a gredan ; gwell eo ober gant : “[...] un diforc'h a **werc'h**”, pe “[...] un diforc'h a **werc'helezh**”.

I6b. – "Evit a sell ar werc'helezh er sterioù I5b." Sk. :

"**Gwerc'hel** eo an dra hag an arouez, pep hini avat hervez e zomani."

I6c. – "Evit a sell ar werc'helezh er sterioù I5c." Sk. :

"Gwiriañ ur saveleñn en amveziadoù **gwerc'hel**²."

I7. – Br. **gwerc'henn** b.

A-gevenep da veizad hollek ar werc'helezh er ster I5cβ, emañ meizad dibarek ar **werc'henn**, termen a arverer el liester evel kenster d'ar **werc'helezh** er ster I5cβ, en unander evel kendaveeg d'an **derc'henn** (sl. dindan).

I8. – Br. **gwerc'helaat**.

"Degas d'ar werc'helezh, seveniñ ur werc'henn." Alese an deverad **gwerc'helâd**, "tra o tisoc'h eus ar gwerc'helaat".

II. – Br. **derc'h**.

II.1. – Br. **derc'h** g. (< hBr. *derch* "regard, aspect, apparence" DGVB 135 ; krBr. *derch* g. "forme, aspect, apparence", aa. "beau, pur") zo bet degemeret evel pennanv war sterva an termen a Brederouriezh *ijdeva* bet kentradet e remzad gant PLATON (merkomp ez eo ster kentañ *ijdeva* "forme visible, aspect").

Un istor hir ha kemplezh eo istor prederel an termen hGr. *ijdeva* (La. *idea*, Al. *Idee*, *Vorstellung*, Gl. *idée*, Br. *ideenn*, *derc'h*). Un despizadur hollek a c'haller da reiñ anezhañ, evel "ateb spered eus an traoù". O lezel e-maez kont un nebeut prederourion, evel HEGEL, e c'haller displegañ e istor diouzh tri lankad :

A. – Gant PLATON, ha betek SANT EOSTEN, LEIBNIZ, h.a., ez eo an **derc'h** pimpatrom doueel an traoù, ar furm, ar spesad, an anien beurbadel ha digemm anezho.

B. – Adalek ar Grennamzer, gant SANT TOMAZ da skouer, e tiskenn an **derc'hoù** eus an neñv da vezañ lodek e spered mab-den, e rezh mennoz an traoù da seveniñ.

C. – Diwar ar 17^t kantved, ouzhpenn ar mennoz a loc'her anezhañ etrezek e sevenadenn, e teu an termen da verkañ ar mennoz a loc'her war-du ennañ adalek nep ergorenn ha, gant un astenn all, ez a kenster da *mennoz* hep mui.

Er preder arnevez, er ouezoniezh, e keveneber an **derc'h** (ar c'heal, ar meizad, ar saveleñn, an delun, an delvan, e berr : an **derc'henn**) ouzh an **dra** (ar c'hantouezad,

² Arveret e vez **gwerc'hel** ha **gwerc'helezh** er sterioù I5c peurliesañ. Ar sterioù I5a & I5b a gaver er Brederouriezh, en Anadennoniezh pergen.

an anadennoù, an devoùdoù, ar stadadoù arnodel, e berr : ar **werc'henn**). Alese an deveradoù :

II2. – Br. **derc'hel aa.**

"A-geñver gant an **derc'h**, evit a sell an **derc'h**." Sk. :

"Seveniñ ur mennoz zo mont eus ar par **derc'hel** d'ar par gwerc'hel – a lavarer c'hoazh : gwerc'helaat ar mennoz." (Sl. I8 diaraok.)

II3. – Br. **derc'helezh b.**

"Hennad an **derc'h**, par **derc'hel**." Sk. :

"Gant PLATON e oa an **derc'helezh** andon an traoù, gant ar ouezoniezh ez eo an draelezh andon an **derc'hoù**."

II4. – Br. **derc'hek aa.**

"Dezhañ anien an **derc'h**, kempleg diouzh an **derc'h**." Sk. :

"Ne vez ket an teleskopoù en o barr skarat **derc'hek**." (La-08, p. 273), eleze koulz ha ma ro ar jedadurioù da c'hortoz.

"Aozioù **derc'hek**, eleze "kempleg d'ar jedadurioù, e gwere an **derc'hañ-gwerc'hañ**." (sl. KIS-408, p.)¹.

II5. – Br. **derc'hañ.**

"Dedeurel **derc'hoù**" ; damheñvelsterioù : **ergorañ**, **emouezañ (ouzh)**, sl. KIS-069, La-04, pp. 54 hh. Amjestregezh an termen a denn d'ar c'heñverioù kemplezh etre frouezh an **derc'hañ** hag ar spered diouzh un tu, an traoù diouzh an tu

¹ En degouezh-mañ e c'hoari ar sterioù prederouriel B ha C. An imbourc'her, o studiañ an anadennoù (par gwerc'hel) a sav goulakadennoù (par **derc'hel**). Da amprouiñ ar re-mañ, e tistro d'an traoù ; diwar amveziadoù gwerc'hel dibarek, e loc'h hervez daou dreug : a) un treug kempleg diouzh e c'houlakadenn, o tegouezhout gant disoc'hoù goulakadek enta, pe **derc'hek** ; b) un treug o c'hoarvezout a arseliñ dibun gwerc'hel an anadennoù hag o tegouezhout gant an disoc'hoù war an dachenn, a c'haller adanviñ **gwerc'hek**, pa'z int kempleg diouzh ar gwerc'h a zo hini an traoù (a-gevenep d'an **derc'h** lakaet en o c'heñver gant an imbourc'her), koulz ha gwerc'hel evel just pa'z int parzhiat er werc'helezh.

Stign an imbourc'h gouzriel e vez ar c'hevenebad-se. Skouer un arver anezhañ er Vevoniezh (tennet eus GEVE.ms.) :

Gl. "COEFFICIENT OSMOTIQUE. Coefficient introduit dans le calcul théorique de la pression osmotique pour tenir compte de la **non-idéalité** des solutions de plusieurs constituants."

Br. "GWEZHIADER TRELEIZHIÑ. Gwezhiader a ebarzher e jederezh arlakadel ar grenn da zerc'hel stad eus **anderc'hegezh** an dileizhennoù liesparzhadek."

all : bez' e c'hell bezañ lodek er spered (hag anezhañ e reer an **derc'hadou**, sl. KIS-069, id., ibid; ; GBLF, ¶ 1121 & passim), pe er bed (hag anezhañ e reer an **derc'hennou** – amañ ez eeunaan, rak en Anadennoniezh e reer anv a **zerc'hennou bred** ha **derc'hennou bed** sl. KIS-069, id., ibid. ; KIS-345, La-08, p. 334). Un **derc'henn (ved)** avat zo un dra (parzhiat er werc'helezh, ur werc'henn enta) o talvoud, n'eo ket dre e werc'hegezh tra, hogen dre ur werc'hegezh derc'h gourlakaet outi dre an derc'hañ end-eeun : ur banell arhentiñ zo war un dro ur werc'henn (ur blakenn vetal, pentur war c'horre, h.a.) hag un derc'henn dre ar argel, an destenn livet warni. (Sl. hiroc'h war amparadur anadennoniel an arouez e KIS-345, La-08, pp. 336 hh.)

II6. – Br. derc'hennañ.

"Gwiskañ war ur werc'henn, rakvezant pe graet a-ratozh, an dalvoudegezh a ra anezhi un derc'henn" (sl. KIS-354, p. ; KIS-361, p. ; KIS-365, p. ; KIS-401, p. .)

Va frepoz en notenn verr-mañ oa savlec'hiañ an daou termen **gwerc'h** ha **derc'h**¹ e-keñver ezhommoù ar preder arnevez ha, betek ur par, e-keñver un istor eus ar brederouriezh. A-ben vest kaer e tiskouezan diegi o lakaat kevatalioù aralliezh a-dal d'an termenoù brezhonek (pe neuze ouzh o merkañ gant an arouez ≅ da bouezañ war an dañjer e ve ober kensterioù plaen anezho) : ken kemplezh ha turmudus eo bet dedroadurioù ar preder en domani-mañ, ken teñval ez eo aet steriegezh an termenoù latin, gallek hag alamanek, ma vije bet an dave d'ar yezhoù kein ur skoilh kentoc'h eget ur skoazell. Da dest e roin evel klozadur an arroud-mañ gant Étienne GILSON (en ur hetiañ chañs vat d'an hini a garfe e lakaat e brezhoneg) :

“Ce que l'on nomme l'idéalisme platonicien ne fait qu'un avec ce que l'on nommait réalisme au Moyen Âge et ce que l'on nommait réalisme au Moyen Âge est de même origine que ce que nous nommons idéalisme aujourd'hui. Ayant commencé à discréditer la réalité sensible, jusqu'à en faire un presque non-être, Platon et Plotin ont dû attribuer à autre chose la réalité qu'ils lui refusaient. L'irréalisme du monde réel s'est donc doublé chez eux d'un réalisme du monde irréel.” (*Réalisme thomiste*, 229-230, in P.FOULQUIE, *Dict. langue phil.*, p.618.)

¹ Evel evit an deveradoù diwar **gwerc'h**, e'm eus hepkoret, e-keñver **derc'h**, ar sterioù arloet ouzh an dud : **derc'hek** (≅ Gl. **idéaliste**) "tuet da bledañ gant an derc'hoù" ; **derc'hegezh** (≅ Gl. **idéalisme**) "ar bezañ un den derc'hek" ; **derc'helouriezh** (≅ Gl. **idéalisme**), anvad lakaet war damkaniezhoù en-dro da arver an termen “derc'helezh”, didermenet dreist-holl dre gevenebiezh ouzh an damkaniezhoù gwerc'helour (sl.DGYA B-4, pp. 14 & 28).

